

Поштовани,

истраживачи у нашим високошколским установама и научним институтима позвани су да ставе своја научна и стручна знања на располагање држави и друштву. Њихова сазнања, процене и ставови од велике су користи за одлучивање о друштвеним процесима и правцима развоја. Предлажемо да се на научним већима високошколских установа и научно-истраживачких института спроведе научно и стручно утемељена расправа о експлоатацији литијума у Србији. Достављамо вам образложење нашег предлога и указујемо на релевантне документе, као и на одговарајуће податке, чињенице и сазнања.

Увећани интерес за експлоатацију минералних ресурса у Србији, раст инвестиција у рударење на територији Републике, утицај рударских компанија са обе стране глобалних подела, заинтересованост европске индустрије, залагање немачких и домаћих политичара за рударење у Јадру као и обећања и неформалне гаранције ЕУ указују да се отварање нових рудника и постројења за прераду руде разматра као један од кључних праваца развоја Србије. Представници српске власти, домаћи стручњаци који сарађују са рударским компанијама и бројни медији говоре о експлоатацији литијума као о великој развојној шанси за Србију, најављују производњу електричних аутомобила и батерија, и тврде да ће пројекат Јадар бити спроведен по највишим стандардима заштите животне средине.

Научници и стручњаци Српске академије наука и уметности (САНУ) и Академије инжењерских наука Србије (АИНС) спровели су одговарајуће анализе и организовали ширу расправу у оквиру научног скупа посвећеног пројекту Јадар. У исходима и закључцима скупа¹ указује се да би реализација пројекта водила ка масивној девастацији простора, трајној промени карактера предела, деградацији биодиверзитета, земљишта, шума, површинских и подземних вода, расељавању становништва, престанку одрживих и исплативих пољопривредних активности и успостављању сценарија перманентног ризика по здравље. Врхунски, светски препознатљиви стручњаци закључују да би пројекат Јадар требало обуставити. Реализација сличних пројеката довела би до озбиљних екосистемских поремећаја, деградације животне средине и указивала би на неспремност државе и друштва да сагледају штетност оваквих активности по јавни интерес. Наведене ставове деле и потписници овог дописа.

Квалификовани стручњаци САНУ и АИНС наводе да се пројекат Јадар планира у једном од три кључна водоносна система Србије са специфичном структуром водонепропусних и водоносних слојева, где би планирано рударење имало погубне последице. Они указују да је експлоатација неисплатива због постепене али неповратне замене литијумских батерија напреднијим технологијама. Експлоатација литијума из сланих вода знатно је јефтинија од издвајања литијума из сподумена или јадарита, што је већ довело до седмоструког пада тржишне цене литијума. За потенцијалне домаће произвођаче батерија и електричних аутомобила било би знатно повољније да купују литијум добијен издвајањем из сланих вода, и зато су неутемељене тврдње да ће експлоатација литијума у Јадру бити услов или подстрек за развој домаће аутомобилске индустрије. Насупрот изреченим обећањима политичара, европска индустрија показује интерес да из Србије прибавља бројне минералне ресурсе, док је њен интерес за готове производе знатно мањи. Пројекат Јадар би могао донети зараду кроз продају бората, али би корист за грађане Србије била врло мала, док би штете биле велике и трајне, пре свега у пољу већ угроженог водоснабдевања. Стручњаци тврде да би, пре упуштања у реализацију наведених и сличних пројеката, држава и друштво требало да ојачају своје компетенције и да стекну способност за реализацију рударских пројеката у складу са дугорочним друштвеним интересима.

Као потписници овог дописа, желели бисмо да укажемо на важност поштовања закона и кажњавања већ утврђених кршења закона од стране рударских компанија. Потребно је санирати велики број запуштених и нелегалних депонија, испунити законску обавезу техничке и биолошке рекултивације земљишта, створити законски оквир за неодложно заустављање рада сваког постројења које прекорачује дозвољене емисије и формирати регулаторно тело задужено за процену еколошке штете и економске добити од предложених пројеката. Требало би утврдити и санирати штету коју су до сада

¹ САНУ, зборник радова са научног скупа „Пројекат Јадар - шта је познато“, Београд, 2021.

начиниле истражне бушотине и казнити све непрописне поступке. Потребно је изменити Закон о рударству и геолошким истраживањима усвојен 2015. године (2021.), укинути постојећу праксу спровођења примењених геолошких истраживања за рачун приватних компанија у домаћем и страном власништву и створити услове да се истраживања спроводе у организацији и за рачун државе Србије. Поред већ поменутих, постоје и бројни други случајеви где се неспровођењем закона, несавесним одлучивањем или нестручним планирањем угрожава здравље, безбедност, имовина, културно-историјско наслеђе и шири друштвени интерес. Решавање проблема тражи веће учешће струке у јавном животу и ангажовање домаћих истраживача који раде у интересу друштва и које финансира држава.

Ставови САНУ² и АИНС³ указују да би у близини насеобина, водотокова, система за водоснабдевање, пољопривредног или шумског земљишта требало забранити нове и санирати старе пројекте који укључују депоније, јаловишта или испуштање чврстих или течних садржаја у окружење. Наведени ставови нису определили доносиоце одлука да обуставе припрему инфраструктуре и да зауставе друге практичне и формалне радње неопходне за реализацију пројекта Јадар. Видљива су настојања да се ставови двају академија релативизују и дискредитују. Видљива су и настојања да се сазову декани и директори института, да се проберу истраживачи и спроведу бројни други кораци ради креирања поруке која би заменила став двају академија, и која би створила утисак да домаћа наука и струка подржавају реализацију пројекта Јадар.

У протеклом периоду, већина наших истраживача имала је прилику да стекне сазнања о планираним пројектима и да сагледа различите погледе на очекиване ефекте и исходе пројекта Јадар. Поред материјала референцираних у овом тексту, на располагању је и необавезујући нацрт студије о процени утицаја на преко две хиљаде страна, коју су потписали проф. др Никола Лилић и проф. др Александар Јововић. Верујемо да је већина истраживача спремна да сагледа расположива сазнања, да процени економску корист и еколошке штете, да оцени јесу ли компетенције струке, привреде, државе и друштва довољне да пројекат Јадар и други пројекти буду спроведени у складу са друштвеним интересима, и да формулише и саопшти своја мишљења и сугестије.

Уважавајући наведене околности и сагледавајући јавно изречене позиве представника власти да се о предметним питањима огласи струка, **уочавамо потребу да високошколске установе и научни институти организују јавне седнице својих научних већа где би се обавила научно и стручно утемељена расправа о пројекту Јадар:** На основу стечених сазнања, а у складу са својим научним компетенцијама, стручним капацитетима и професионалним искуством, чланови научних већа стекли би могућност да изразе и изложе критици своје ставове, погледе на кључне аспекте, очекивања у погледу исхода планираних пројеката, процене ризика и своје конкретне предлоге. Дигитални записи седница могли би бити на располагању другим истраживачима, што би допринело евалуацији планираних пројеката на основу науке и струке, и тако пружило значајну помоћ доносиоцима одлука. Научне и стручне дискусије у оквиру научних већа високошколских институција и института допринеле би друштвеној синтези и стабилности у много већој мери него дискусија у медијима.

Са захвалношћу ћемо примити Вашу потврду о пријему ове поруке. Ако сагледавате потребу за достављањем копија референцираног материјала, за консултацијама, појашњењима, разменом информација или другим видовима помоћи, стојимо Вам на располагању.

Академик Слободан Н. Вукосавић
Председник Академијског одбора САНУ
за енергетику

проф. др Мића Јовановић
Координатор међуодељењског одбора
за заштиту животне средине АИНС

Академик Федор Месингер
Председник Академијског одбора САНУ
за динамику климатског система земље
и дело Милутина Миланковића

проф. др Миодраг Месаровић
Координатор међуодељењског одбора
за енергетику АИНС

² САНУ, зборник радова са научног скупа „Пројекат Јадар - шта је познато“, Београд, 2021.

³ Став АИНС о реализацији просторног плана посебне намене за експлоатацију и прераду минерала јадарита „Јадар“ и Став АИНС о потреби допуна регулативе која уређује област стратешких процена утицаја на животну средину.